

РЕЗУЛЬТАТИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПІДВИЩЕННЯ СТАВОК АКЦИЗНОГО ПОДАТКУ НА АЛКОГОЛЬНІ НАПОЇ І ТЮТЮНОВІ ВИРОБИ¹

OVERALL RESULTS AND PROSPECTS OF THE INCREASE OF EXCISE DUTIES ON ALCOHOLIC BEVERAGES AND MANUFACTURED TOBACCO

Володимир ОЛЕФІР,
кандидат економічних наук,
Інститут економіки і прогнозування
НАН України, Київ

Volodymyr OLEFIR,
Ph.D. in Economics,
Institute for Economics and Forecasting,
NAS of Ukraine, Kyiv

Акцизний податок є важливою складовою податкової системи. Його характерною ознакою є те, що він забезпечує більш-менш стабільні надходження до бюджету під час економічних криз, коли зменшуються надходження податку з прибутку підприємств, податку на доходи фізичних осіб та інших прямих податків. Цю особливість акцизного податку часто використовують уряди різних країн, збільшуючи ставки акцизного податку під час економічних спадів. Однак надмірне збільшення податкового навантаження може мати й негативні наслідки у площині зростання «тіньового» сектора, погіршення структури споживання тощо. Тому необхідно уникати надмірного податкового навантаження і дотримуватись оптимального рівня оподаткування, який залежить від конкретної ситуації на споживчому ринку.

Наукових публікацій, присвячених проблемам оподаткування акцизним податком, є відносно небагато [1; 2]. При цьому вони практично не досліджують позитивні ефекти і негативні наслідки від суттєвих змін, які відбулись в акцизному оподаткуванні після прийняття Податкового кодексу. Упродовж 2011-2015, з одного боку, збільшилась кількість підакцизних товарів, а з другого – значно зросли ставки оподаткування. Крім того, внаслідок поглиблення економічної кризи помітно змінилась ситуація на споживчому ринку, яку також треба враховувати при формуванні податкової політики.

Метою статті є аналіз позитивних ефектів і негативних наслідків від підвищення ставок акцизного податку на алкогольні напої і тютюнові вироби упродовж 2007-2015 років і обґрунтування рекомендацій щодо поліпшення податкової політики.

При визначенні рівня й динаміки ставок акцизного податку на алкоголь і тютюн необхідно враховувати ряд чинників. По-перше, це рівень реальних доходів населення, частка витрат на алкогольні напої і тютюнові вироби, реакція споживачів на зростання цін. По-друге, це врахування поточної ситуації на споживчому ринку, процесів концентрації та монополізації, динаміки виробництва, експортно-імпорتنних потоків. По-третє,

важливі є врахування соціальних аспектів споживання алкоголю і тютюну, підвищення загального рівня здоров'я населення, пропаганда здорового способу життя, зменшення масштабів алкоголізму, захворювань органів дихання тощо.

¹ Публікацію підготовлено по НДР відомчої тематики «Формування структури базових ринків України: державне регулювання в нових умовах лібералізації та протекціонізму в торгівлі» (Протокол № 8 Бюро Відділення економіки НАН України від 21 липня 2011 р.), № держреєстрації 0112U000045.

Проаналізовано та узагальнено результати підвищення акцизного податку на алкогольні напої і тютюнові вироби упродовж 2007-2015 років. Виявлено структурні зміни і тенденції на внутрішньому ринку алкогольних напоїв і тютюнових виробів. Обґрунтовано пропозиції щодо поліпшення податкової політики.

Overall results of the increase of excise duties on alcoholic beverages and manufactured tobacco during 2007-2015 have been analysed and summarized. The structural changes and basic trends in domestic markets of alcoholic beverages and manufactured tobacco have been assessed. The recommendations on improving tax policy have been developed.

Упродовж останніх років ставки акцизного податку на алкогольні напої і тютюнові вироби стрімко зростали (**табл. 1**). Це відбувалося внаслідок погіршення загальної ситуації в економіці, що було спричинено світовою фінансовою кризою 2008-2009 років, погіршенням зовнішньої кон'юнктури (торговельні відносини з Російською Федерацією), внутрішньою політичною кризою 2013-2014. Протягом 2007-2014 ставки акцизного податку у гривневому вимірі на тютюнові вироби збільшились у 28 разів; на виноробну продукцію – у 6 разів; на етиловий спирт, лікєро-горілчані вироби і пиво – у 4 рази. Це стало певною мірою шоком для виробників і споживачів, якщо врахувати, що впродовж аналогічного попереднього періоду зростання ставок було мінімальним.

Посилення податкового тягаря суттєво позначилось на динаміці виробництва алкогольних напоїв і тютюнових виробів (**табл. 2**). Фаза зростання, яка мала місце упродовж 2000-2007, змінилась фазою скорочення виробництва. У 2007-2014 роках виробництво виноробної продукції зменшилось на 63%, етилового спирту – на 59%, лікєро-горілчанних виробів – на 48%, тютюнових виробів – на 33%, пива – на 24%. За шість місяців 2015 порівняно з аналогічним періодом 2014 виробництво етилового спирту додатково скоротилось на 31%, лікєро-горілчанних виробів – на 19%, пива – на 24%, тютюнових виробів – на 5%. Така динаміка стала результатом дії низки чинників, але фактор акцизного податку був вирішальним.

Зростання ціни на алкогольні напої і тютюнові вироби не могло не позначитись на рівні, структурі й динаміці споживання. За нашими оцінками, які базувались на статистиці виробництва, продажу, експорту, імпорту і розрахунках частки нелегального обігу, споживання алкогольних напоїв і тютюнових виробів упродовж 2007-2014 років мало загальну тенденцію до скорочення (**табл. 3**). З одного боку, спадна динаміка стала природною реакцією споживачів на зростання цін, а з другого боку, далися взнаки такі фактори, як скорочення кількості наявного населення

(особливо у 2014-2015) і зменшення реальних доходів домогосподарств.

Іншим негативним наслідком посилення податкового тягаря стало збільшення нелегального обігу алкогольних напоїв і тютюнових виробів. За нашими оцінками,² нелегальний обіг алкогольних напоїв збільшився за всіма видами, а особливо у великих розмірах – щодо тютюнових виробів (**табл. 4**). На 2015 рік

² Методика оцінки викладена у [3].

Таблиця 1. Середньозважені ставки акцизного податку

Продукція	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	І півріч. 2015
Номинальні									
Етиловий спирт, грн / л 100 % спирту	17,0	21,5	34,0	34,0	42,1	45,1	48,6	62,6	70,5
Лікєро-горілчані вироби, грн / л 100 % спирту	15,8	20,3	31,6	32,2	38,0	42,0	45,0	60,6	69,1
Виноробна продукція, грн / л	0,5	0,5	0,4	0,7	1,2	1,4	1,9	3,0	3,3
Пиво, грн / л	0,31	0,31	0,31	0,53	0,74	0,80	0,86	1,15	1,24
Тютюнові вироби, грн / кг	8	13	37	53	69	74	190	225	266
Реальні (з поправкою на інфляцію)									
Етиловий спирт, грн / л 100 % спирту	17,0	17,2	30,6	30,8	39,4	44,9	48,8	56,7	40,4
Лікєро-горілчані вироби, грн / л 100 % спирту	15,8	16,3	28,3	29,2	35,5	41,8	45,1	55,1	40,0
Виноробна продукція, грн / л	0,5	0,4	0,3	0,6	1,2	1,4	1,9	2,8	1,8
Пиво, грн / л	0,31	0,23	0,26	0,50	0,70	0,79	0,86	1,05	0,70
Тютюнові вироби, грн / кг	8	11	35	49	65	73	191	202	158

Джерела: Податковий кодекс України (із змінами і доповненнями); закони України № 30/96-ВР від 06.02.1996 р., № 178/96-ВР від 07.05.1996 р., № 313/96-ВР від 11.07.1996 р. (із змінами і доповненнями); стат. зб. «Україна у цифрах 2014»; розрахунки.

Таблиця 2. Динаміка виробництва алкогольних напоїв і тютюнових виробів

Продукція	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015 (прогноз)
Етиловий спирт, млн дал	32	28	27	25	19	17	18	13	9
Лікєро-горілчані вироби, млн дал	66	66	59	56	50	50	44	34	28
Виноробна продукція, млн дал	24	25	27	34	21	16	15	9	11
Пиво, млн дал	316	320	300	310	306	301	279	241	183
Тютюнові вироби, млрд шт.	129	130	114	103	96	94	86	86	82

Джерела: статистичні щорічники України за 2007 - 2013 рр.; стат. зб. «Промисловість України»; стат. бюл. «Виробництво промислової продукції за видами в Україні» / Держстат України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>; розрахунки.

Таблиця 3. Динаміка споживання алкогольних напоїв і тютюнових виробів

Продукція	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015 (прогноз)
Міцні алкогольні напої, млн дал	76,6	76,2	71,2	68,0	67,3	66,6	62,7	51,3	37,8
Виноробна продукція, млн дал	34,4	35,5	31,3	30,7	27,8	26,0	23,7	18,4	11,4
Пиво, млн дал	285	287	275	282	283	283	280	272	205
Тютюнові вироби, млрд шт.	124	125	121	121	117	115	111	106	102

Джерела: розрахунки на основі даних статистичних щорічників України за 2007 - 2013 рр., стат. зб. «Промисловість України», стат. бюл. «Виробництво промислової продукції за видами в Україні», Експорт-імпорт окремих видів товарів за країнами світу / Держстат України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Таблиця 4. Частка нелегального обігу алкогольних напоїв і тютюнових виробів, %

Продукція	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015 (прогноз)
Міцні алкогольні напої	20	20	23	22	23	23	25	28	35
Виноробна продукція	10	11	12	12	12	13	13	17	20
Пиво	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Тютюнові вироби	1	1	10	20	25	25	27	30	30

Джерела: розрахунки на основі даних статистичних щорічників України за 2007 - 2013 рр., стат. зб. «Промисловість України», стат. бюл. «Виробництво промислової продукції за видами в Україні», стат. бюл. «Продаж і запаси товарів у торговій мережі та мережі ресторанного господарства», Експорт-імпорт окремих видів товарів за країнами світу / Держстат України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Таблиця 5. Динаміка окремих показників споживчого ринку

Показники	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Частка АН і ТВ в кінцевих споживчих витратах, %	5,9	5,5	6,5	6,6	6,9	7,7	7,8	7,8
Індекси цін на АН і ТВ, % до попереднього року	108	115	136	126	116	108	108	117
Реальний наявний дохід населення, % до попереднього року	115	108	90	117	108	114	105	95

Джерела: стат. щорічники України за 2007 - 2013 рр.; стат. зб. «Національні рахунки»; Кінцеві споживчі витрати домогосподарств за цілями / Держстат України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>; стат. зб. «Індекси споживчих цін»; розрахунки.

Таблиця 6. Надходження акцизного податку, млрд грн

Продукція	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	I півріч. 2015
Алкогольні напої і тютюнові вироби	6,7	8,6	15,2	21,0	22,7	25,9	26,9	27,8	14,2
в т.ч. алкогольні напої	4,3	5,0	6,1	7,9	7,4	9,3	9,0	9,7	4,2
тютюнові вироби	2,4	3,6	9,1	13,1	15,3	16,6	17,9	18,1	10,0

Джерело: річні і місячні звіти про виконання Зведеного бюджету України / Державна казначейська служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/>

Таблиця 7. Річні темпи зростання номінальних ставок акцизного податку та його надходжень до бюджету, %

Показники	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	У серед. 2008-14
Міцні алкогольні напої								
Ставка	129	156	102	118	110	107	135	121
Надходження	122	123	124	87	128	93	105	111
Виноробна продукція								
Ставка	97	83	154	182	118	135	156	128
Надходження	115	113	125	100	163	108	101	116
Пиво								
Ставка	100	100	169	141	108	108	134	121
Надходження	101	132	154	113	109	100	117	117
Тютюнові вироби								
Ставка	165	290	143	131	107	258	118	162
Надходження	147	253	144	117	108	108	101	133

Джерела: розрахунки на основі даних річних звітів про виконання Зведеного бюджету України Державної казначейської служби України і табл. 1.

прогнозується подальше зростання частки нелегального обігу з огляду на те, що реальні доходи населення найбільш імовірно будуть і надалі зменшуватись.

Для значної частини населення алкогольні напої (АН) і тютюнові вироби (ТВ) відносяться до товарів першої необхідності, про що свідчать статистичні дані (табл. 5). Упродовж 2007-2014, коли доходи населення зменшувались, а ціни на алкогольні напої і тютюнові вироби зростали, відповідним чином зростала частка витрат на алкогольні напої і тютюнові вироби в кінцевих споживчих витратах. Таким чином, подальше підвищення податкового тиску на споживачів найбільш імовірно буде стимулювати зростання «тіньового» сектора, підвищення рівня злочинності, споживання шкідливих для здоров'я сурогатів.

Не можна стверджувати, що підвищення ставок акцизного податку не сприяло збільшенню податкових надходжень (табл. 6). Однак це відбувалось переважно за рахунок зростання акцизів на тютюнові вироби. Збільшення доходів від оподаткування алкогольних напоїв спостерігалось в значно менших обсягах унаслідок зменшення податкової бази. Крім того, зменшився ефект від збільшення ставок оподаткування. Якщо у 2009 році від збільшення ставок на лікєро-горілчані вироби на 56% вдалося забезпечити приріст надходжень на 23%, то у 2014 збільшення ставок на 35% забезпечило зростання надходжень тільки на 5% (табл. 7). Така ж тенденція простежується і щодо інших алкогольних напоїв і тютюнових виробів.

На нашу думку, доцільно запровадити мораторій на зростання ставок акцизного податку на алкогольні напої з огляду на низьку бюджетну ефективність підвищення ставок і вплив таких економічних факторів, як: зменшення податкової бази внаслідок скорочення легального виробництва алкогольних напоїв та їх споживання, збільшення «тіньового» сектора і загального рівня злочинності у цій сфері, зростання споживання небезпечних для здоров'я сурогатів, посилення експансії імпорту алкогольних напоїв на внутрішньому ринку.

Досвід проведення минулих антиалкогольних кампаній свідчить про низьку ефективність підвищення акцизних ставок

у справі боротьби з алкоголізмом. Високий рівень корупції в правоохоронних органах ставить під сумнів їх спроможність ефективно боротись із нелегальним обігом. Тому, на наш погляд, з точки зору збереження здоров'я населення й забезпечення надходжень до бюджету сучасний рівень оподаткування алкогольних напоїв можна певною мірою вважати близьким до оптимального.

Дещо по-іншому складається ситуація з оподаткуванням тютюнових виробів. Виробництво тютюнових виробів також зменшується, нелегальний обіг зростає, а збільшення ставок акцизного податку не забезпечує пропорційного збільшення податкових надходжень. Разом з тим ми вважаємо за необхідне й надалі збільшувати податкове навантаження на тютюнові вироби внаслідок двох причин: 1) виконання зобов'язань в рамках Угоди про асоціацію України з ЄС; 2) надмірної шкоди від тютюнокуріння для суспільства.

Україна на виконання Угоди про асоціацію з ЄС повинна запровадити у вітчизняне законодавство положення директиви Ради ЄС № 2011/64/ЄС від 21.06.2011 щодо структури і ставок акцизу на тютюнові вироби. Згідно із статтею 10 цієї директиви специфічний податок на сигарети не може бути меншим ніж 90 євро / 1000 шт. або за поточним обмінним курсом гривні до євро – 2160 грн / 1000 шт.

Директива в цілому повинна бути запроваджена у вітчизняне законодавство впродовж 2 років після набуття чинності Угоди про асоціацію. При цьому для статті 10 директиви зроблено виняток. Термін його впровадження визначається Радою асоціації, але він не може бути довшим за 13 років. Таким чином, згідно з прийнятими зобов'язаннями Україна повинна буде за 13 років підняти специфічну ставку податку на сигарети з поточного рівня у 227 грн / 1000 шт. до 2160 грн / 1000 шт. В цих умовах мораторій на підвищення акцизних ставок на тютюнові вироби є малоймовірним.

Досвід країн Східної Європи, які вже пройшли процес євроінтеграції та стали членами ЄС, свідчить про те, що підвищення ставок оподаткування повинно бути ретельно спланованим,

поступовим і максимально відкритим процесом. Зокрема, виконання директиви ЄС *Directive 2002/10/EC of 21 February 2002* передбачало доведення ставок акцизного збору на тютюнові вироби і частки акцизу в ціні до мінімального рівня ЄС, що означало значне підвищення роздрібних цін. Особливо складним це завдання було для Болгарії та інших балканських країн, де населення традиційно споживало і споживає багато тютюнових виробів. За різними оцінками, Болгарія нині посідає від другого до четвертого місця у світі по споживанню сигарет на душу населення [4].

Уряду Болгарії не вдалося в рамках гармонізації вітчизняного законодавства із законодавством ЄС забезпечити поступове підвищення акцизних ставок упродовж перехідного періоду. Так, у 2007-2008 роках акциз не зростав, а потім був різко підвищений у 2009 безпосередньо перед закінченням встановленого терміну. Наслідком такої політики стало зменшення легального продажу тютюнових виробів, зниження доходів до бюджету від їх реалізації, зростання «тіньового» ринку тютюну, збільшення споживання дешевих сигарет, сирого тютюну і замінників. Зокрема, легальний продаж тютюнових виробів зменшився приблизно на третину. Якщо у 2009 доходи від акцизного податку на тютюнові вироби становили 1784 млн левів, то у 2010 році вони зменшилися до 1685 млн левів [5]. У 2010 нелегальний ринок сигарет в Болгарії збільшився удвічі і сягнув 34%.

Для стабілізації ситуації Уряд Болгарії оголосив про припинення процесу підвищення акцизів, після чого легальний продаж збільшився, доходи бюджету зросли, а тіньовий ринок скоротився. Але, як показала європейська практика, це було не краще рішення. Керівництво ЄС неухильно проводить політику, спрямовану на зменшення споживання тютюнових виробів. Зокрема, після директиви *Directive 2002/10/EC of 12 February 2002* у 2011 році була прийнята нова директива *Directive 2011/64/EU of 21 June 2011*, яка зобов'язала країни-члени ЄС і надалі збільшувати мінімальні ставки акцизу.

Практика інших країн свідчить про те, що більш раціональніше було б щорічно збільшувати ставки на фіксовану величину і розпочинати цей процес якомога раніше. При цьому порядок підвищення акцизів став би більш прозорим і передбачуваним для виробників і споживачів. Зокрема, Румунія для виконання директиви ЄС *Directive 2011/64/EU of 21 June 2011* запровадила графік поступового підвищення акцизу на 8 років упродовж 2011-2018 років зі щорічним підвищенням специфічної складової акцизу на 2,5 євро і зменшенням адвалерної складової акцизу на 1%.

У сучасних умовах альтернативи щодо підвищення ставок акцизного податку на тютюнові вироби імовірно немає. У світових рейтингах тютюнокуріння Україна не далеко відстає від Болгарії, яка з іншими балканськими країнами посідає сумне лідерство. За даними компанії *Ipsos Ukraine*, 34% населення України у віці від 18 до 64 роки споживає більш ніж 6 сигарет на день [6]. Особливу небезпеку тютюнокуріння становить для так званих пасивних курців і в першу чергу для дітей. Тому боротьба з тютюнокурінням не повинна обмежуватись тільки підвищенням податків, а має передбачати цілий комплекс заходів, таких як пропаганда здорового способу життя, вдосконалення методів позбавлення залежності від тютюну, посилення відповідальності за порушення законодавства щодо обмеження споживання тютюнових виробів тощо.

ВИСНОВКИ

1. Підвищення ставок акцизного податку на алкогольні напої і тютюнові вироби прогнозовано спричинило зменшення виробництва і споживання, збільшення «тіньового» сектора, скорочення податкової бази. Зростання ставок акцизного податку забезпечило збільшення надходжень до державного

бюджету, але у 2013-2014 роках ефект від підвищення ставок на збільшення надходжень був значно меншим ніж у 2009-2010.

2. Враховуючи зниження реальних доходів населення, зменшення бюджетного ефекту від підвищення ставок акцизу і зростання масштабів «тіньового» сектора, вважаємо доцільним запровадження мораторію на підвищення ставок акцизного податку на алкогольні напої.

3. З огляду на зобов'язання України щодо виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС запровадження мораторію на підвищення ставок акцизного податку на тютюнові вироби є нераціональним. Досвід країн Центральної і Східної Європи свідчить про те, що процес імплементації зобов'язань повинен бути безперервним, прогнозованим і прозорим. Враховуючи поточну ситуацію в економіці і соціальній сфері, темпи зростання податкового навантаження повинні бути мінімальними.

The increase of excise duties on alcoholic beverages and manufactured tobacco predictably resulted in a decrease in production and consumption, increase of illegal market, reduction of the tax base. The increase of rates of excise tax ensured increase of the revenue of the national budget, but during 2013-2014 the effect from the increase of rates on increase of the revenue was much less than during 2009-2010.

Taking into account the reduction of real incomes of the population, reduction of effect from the increase of rates on increase of the revenue and increase of illegal market, declaration of moratorium on the increase of excise duties on alcoholic beverages is desirable.

Taking into account the commitments of Ukraine within the framework of Ukraine-European Union Association Agreement, declaration of moratorium on the increase of excise duties on manufactured tobacco is not desirable. The experience of countries of Central and Eastern Europe testifies that a process of implementation of commitments must be continuous, predictable and public. Taking into account the current situation in the economy and social sphere, the rate of growth of tax burden must be minimum.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кизим М. О. Прогнозування акцизних надходжень до державного бюджету: теоретичний і економіко-математичний аспекти / М. О. Кизим, О. В. Раєвська // *Фінанси України*. – 2012. – № 11. – С. 31-43.
2. Данилов О. Д. Проблеми справляння акцизного збору та шляхи їх усунення / О. Д. Данилов, Т. В. Паєнтко // *Фінанси України*. – 2010. – № 5. – С. 58-65.
3. Олєфір В. Оцінка обсягів нелегального обігу підакцизних товарів / В. К. Олєфір // *Економіст*. – 2013. – № 10. – С. 4-9.
4. List of Countries by Cigarette Consumption Per Capita. – Mode of access: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_cigarette_consumption_per_capita. – Title from the screen.
5. Ganev P. Excise Taxation of Tobacco Products in Bulgaria – Review and Recommendations [Electronic resource] / P. Ganev. – 2013. – Mode of access: http://ime.bg/var/images/IME_excise_tobacco_report_2013_EN.pdf. – Title from the screen.
6. Арасланова А. Украинцы переходят на контрабандные сигареты [Електронний ресурс] / А. Арасланова. – 2012. – Режим доступу: <http://markets.eizvestia.com/full/ukraincy-perehodyat-na-kontrabandyne-sigarety>. – Назва з екрану.

REFERENCES

1. Kyzym M.O., Rayevnyeva O.V. Prohnozuvannya aktsyzykh nadkhodzen' do derzhavnoho byudzhetu: teoretychnyy i ekonomiko-matematychnyy aspekty [Prediction of excise revenue to the state budget: theoretical and mathematical- economic aspects]. *Finansy Ukrainy*, 2012, no. 11, pp. 31-43 [in Ukrainian].
2. Danilov O.D. Payentko T.V. Problemy spravlyannya aktsyzyhnoho zboru ta shlyakhy yikh usunennya [Problems of charging excise duty and the ways of their elimination]. *Finansy Ukrainy*, 2010, no. 5, pp. 58-65 [in Ukrainian].
3. Olefir V. Otsinka obsyahiv nelegal' noho obihu pidaktsyzykh tovariv [Estimation of illegal circulation of excisable goods]. *Ekonomist*, 2013, no. 10, pp. 4-9 [in Ukrainian].
4. List of Countries by Cigarette Consumption Per Capita. Available at: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_cigarette_consumption_per_capita.
5. Ganev P. Excise Taxation of Tobacco Products in Bulgaria. Review and Recommendations. 2013. Available at: http://ime.bg/var/images/IME_excise_tobacco_report_2013_EN.pdf.
6. Araslanova A. Ukraincy perehodyat na kontrabandyne sigarety [Ukrainians opt for contraband cigarettes]. 2012. Available at: <http://markets.eizvestia.com/full/ukraincy-perehodyat-na-kontrabandyne-sigarety> [in Russian].